

VU Research Portal

Participatory journalism

Borger, M.

2016

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Borger, M. (2016). *Participatory journalism: Rethinking Journalism in the Digital Age?* [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam]. Uitgeverij BoxPress.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

SAMENVATTING

SAMENVATTING

De komst van digitale technologie heeft de verwachting opgeroepen dat journalistiek voortaan toegankelijk zou kunnen zijn voor iedereen met een mobiele telefoon of een laptop. Digitale technologie zou de traditionele relatie tussen journalisten als de makers van nieuws en het publiek als de ontvangers ervan opnieuw kunnen vormgeven en daarmee de idee van journalistiek opnieuw uitvinden. Het resultaat zou een nieuw, participatief type journalistiek kunnen zijn. Het afgelopen decennium heeft participatieve journalistiek volop in de belangstelling gestaan: er is veel over gediscussieerd, er is veel onderzoek naar gedaan en er is veel mee geëxperimenteerd in de journalistieke praktijk. Het doel van deze dissertatie is te onderzoeken of, en zo ja, hoe participatieve ontwikkelingen in de journalistiek invloed hebben gehad op conventionele opvattingen over wat telt als journalistiek en wie telt als journalist.

Participatieve journalistiek wordt in deze dissertatie bestudeerd vanuit het perspectief van verschillende actoren die een sleutelrol hebben gespeeld in zowel het debat over participatieve journalistiek, als de conventionele constructie van journalistiek: participatieve journalistiek wordt achtereenvolgens onderzocht vanuit het perspectief van journalistiekwetenschappers, van de traditionele makers –(een specifiek type) professionele journalisten–, en van degenen die traditioneel tot het publiek behoorden: de participanten. Tot slot wordt in deze dissertatie aandacht besteed aan de inhoud van participatieve journalistiek. Door participatieve journalistiek vanuit deze vier verschillende invalshoeken te benaderen, wordt het mogelijk overeenkomsten en verschillen, en mogelijke spanningen en paradoxen te traceren tussen verschillende constructies van participatieve journalistiek. Het uiteindelijke doel is meer inzicht te verwerven in de mogelijkheden en beperkingen voor vernieuwing in de journalistiek.

In *Hoofdstuk 2* staat het perspectief van de journalistiekwetenschappers centraal. Door een systematische review van 119 wetenschappelijke artikelen over het fenomeen, gepubliceerd tussen 1995 en september 2011, wordt een analyse gepresenteerd van de manier waarop wetenschappers participatieve journalistiek hebben geïnterpreteerd. Daarmee worden de belangrijkste trends en ontwikkelingen in het wetenschappelijk denken over het onderwerp in kaart gebracht. Vier normatieve dimensies worden geïdentificeerd in de literatuur:

1) ‘enthousiasme over nieuwe democratische mogelijkheden’: deze dimensie, aanwezig in ongeveer 95% van de literatuur, behelst het idee dat participatieve journalistiek het potentieel heeft om zowel de journalistiek als de samenleving te democratiseren;

2) ‘teleurstelling over de hardheid van de professionele journalistiek’: wetenschappers observeren dat journalisten en nieuwsorganisaties weerstand bieden tegen participatieve ontwikkelingen en uiten een zeker gevoel van teleurstelling over deze houding - deze dimensie is aanwezig in meer dan één derde van de literatuur;

3) ‘teleurstelling over economische motieven om participatieve journalistiek te faciliteren’: wetenschappers nemen waar dat nieuwsorganisaties vaak aan de slag gaan met participatieve journalistiek uit strategisch-economische overwegingen in plaats van omwille

van democratische redenen, en ze uiten een zeker gevoel van teleurstelling over dit type betrokkenheid – deze dimensie is aanwezig in meer dan een kwart van de literatuur;

4) ‘teleurstelling over de passiviteit van nieuwsgebruikers’: onderzoekers concluderen dat het publiek mondjesmaat gebruik maakt van participatieve mogelijkheden, en dat het publiek dit vaak doet om zich te amuseren en niet zozeer vanuit democratische overwegingen. Wetenschappers uiten een zeker gevoel van teleurstelling over dit type betrokkenheid. Deze dimensie is marginaal (<2%) aanwezig in de literatuur.

Vervolgens wordt beargumenteerd dat de accenten die wetenschappers hebben gelegd bij de bestudering van participatieve journalistiek, maar ook de lacunes die zij hebben laten ontstaan, onlosmakelijk zijn verbonden met de regels en praktijken die richting geven aan de journalistiekwetenschap als geheel en die als volgt samen te vatten zijn:

a. de dominantie van normatieve theorieën over de democratische opdracht van de journalistiek;

b. de dominantie van sociologische en antropologische studies van professionele nieuwsproductie;

c. de bescheiden aanwezigheid van het publiek in de journalistiekwetenschap. Zo toont deze analyse aan hoe de journalistiekwetenschap vorm heeft gegeven aan participatieve journalistiek als haar studieobject en hoe daarmee zowel mogelijkheden als beperkingen zijn gecreëerd voor het denken en spreken over dit fenomeen.

In *Hoofdstuk 3* wordt participatieve journalistiek benaderd vanuit het perspectief van de professionele journalisten. Het hoofdstuk bouwt voort op eerdere studies die hebben laten zien hoe nieuwsorganisaties en journalisten vasthouden aan een idee van journalistieke controle wanneer zij worden geconfronteerd met participatieve ontwikkelingen, waarmee deze studies ook duidelijk maken wat de norm is voor wat telt als journalistiek en wie telt als journalist. In dit hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre die norm kan worden opgerekt. Anders dan eerdere onderzoeken richt dit hoofdstuk zich niet op de meningen van journalisten over participatieve journalistiek of op hun houding ten opzichte van het fenomeen, maar op het taalgebruik van journalisten. Aan de hand van een systematische analyse van 22 interviews met koplopers uit de Nederlandse journalistiek die allen pioniers zijn op het gebied van publieksparticipatie, worden de praktische consequenties van hun taalgebruik in kaart gebracht. De resultaten laten zien dat de pioniers gebruik maken van zes interpretatieve repertoires: ‘vernieuwing’, ‘vakmanschap’, ‘marketing’, ‘eigen baas zijn’, ‘onderwijs’ en ‘winstgevendheid’. Elke van deze repertoires kent verschillende rollen en rechten toe aan journalisten en participanten. Alle pioniers spreken het innovatierepertoire en ten minste één van de andere repertoires, vaak in onderlinge tegenstelling met elkaar. Samen laten de zes repertoires zien dat een notie van ‘controle’ een sleutelrol vervult: repertoires die journalisten de controle over de inhoud toebedelen en die participanten een ondergeschikte positie toewijzen (door hen bijvoorbeeld te positioneren als assistenten, consumenten of volgers), worden gezien als in lijn met wat telt als journalistiek; repertoires die participanten meer controle over de journalistieke inhoud toebedelen, blijken problematisch en moeilijk

denkbaar als journalistiek. Deze analyse brengt een paradoxale situatie aan het licht, waarin de journalistiek enerzijds wordt bekritiseerd om haar traditionele en paternalistische cultuur van exclusie en anderzijds juist wordt gewaardeerd en beschermd als professie en vak. De conclusie van dit hoofdstuk luidt dat zelfs journalistieke pioniers onderworpen zijn aan deze paradox, ondanks hun bereidheid om participatieve journalistiek te realiseren. Samenvattend laat dit hoofdstuk zien hoe de routinematige inzet van culturele opvattingen in de talige praktijken van journalisten bepaalde mogelijkheden voor journalistieke vernieuwing creëert en terzelfdertijd beperkingen voor innovatie opwerpt.

In *Hoofdstuk 4* ligt de focus op het publiek. Aan de hand van een reeks diepte-interviews met 32 participanten uit twee verschillende participatief journalistieke omgevingen in Nederland, beide geïnitieerd door professionele nieuwsorganisaties, wordt onderzocht hoe participanten hun deelname aan journalistiek beschouwen en evalueren. De selectie van de twee projecten is gebaseerd op de repertoireanalyse van de pioniers in *Hoofdstuk 3*: uitgaand van de centrale rol die een notie van professionele ‘controle’ in deze interviews vervult, zijn twee omgevingen geselecteerd die elkaars uitersten zijn in termen van professionele controle, dat wil zeggen: geringe versus forse redactionele controle. Door middel van een inductieve, kwalitatieve analyse van de interviews met participanten gebaseerd op de principes van ‘*grounded theory*’ (Strauss and Corbin, 1998), wordt duidelijk hoe de visies en ervaringen van participanten vier verschillende stadia doorlopen, te weten: verwachting, participatie, evaluatie en heroverweging.

Er is een duidelijke breuk zichtbaar tussen het stadium van verwachting en dat van evaluatie. De verwachtingen en ervaringen van participanten ten aanzien van participatieve journalistiek lopen op twee belangrijke punten uiteen: hun relatie met de professionele journalisten die betrokken zijn in de projecten en de uitkomst van hun deelname. De participanten die deelnamen aan het project dat gekarakteriseerd kan worden door forse redactionele controle, benadrukten dat zij wensten dat journalisten zich veel responsiever zouden opstellen. De participanten hadden verwacht een interactieve en coöperatieve relatie met journalisten aan te gaan, maar in plaats daarvan voelden zij zich over het hoofd gezien en soms zelfs gebruikt. De participanten die deelnamen aan het project dat gekarakteriseerd kan worden door geringe redactionele controle, waren juist tevreden over de relatie met de journalisten met wie zij te maken hadden. Ze ervoeren die relatie als ondersteunend en vonden het plezierig dat ze de ruimte kregen om te publiceren hoe en wat ze wilden. Echter, deze participanten maakten zich juist zorgen over de uitkomst van hun deelname. Ze hadden twijfels over de kwaliteit van de journalistieke inhoud die binnen het project tot stand kwam en vroegen zich op grond daarvan af of het project wel een publiek zou aantrekken en of het überhaupt wel de moeite waard was om te participeren.

De breuk tussen de stadia van verwachting en evaluatie kan worden geïnterpreteerd in termen van een behoefte aan wederkerigheid en tegelijkertijd het gebrek daaraan. Wederkerigheid speelt hier allereerst een rol op het niveau van de ethiek. In dit opzicht borduren de bevindingen voort op een idee van ‘wederkerige journalistiek’ (Lewis et al.,

2014), dat verwijst naar een type journalistiek dat zich richt op het ontwikkelen van een patroon van uitwisselingen die de betrokken tot wederzijdse tevredenheid stemmen en waarin de bijdragen van de ander worden erkend (Lewis et al., 2014: 2). Op de tweede plaats speelt wederkerigheid een rol op systeemniveau. Hiermee wordt voortgebouwd op een idee van journalistiek als een 'sociaal systeem' (Loosen en Schmidt, 2012), dat alleen goed kan functioneren als stabiele en wederkerige verwachtingen bestaan ten aanzien van wat alle betrokken actoren zullen aanleveren en ontvangen. De bevindingen laten zien dat wederkerigheid op ethisch niveau alleen gedeeltelijk tot stand is gebracht in het project dat gekarakteriseerd kan worden door geringe redactionele controle, en dat wederkerigheid op systeemniveau in geen van beide projecten is verwezenlijkt. Deze analyse biedt een aanvullende verklaring voor het niet, of niet langer, participeren van het publiek en vormt daarmee een aanvulling op eerdere studies waarin is vastgesteld dat het publiek mondjesmaat gebruik maakt van participatieve mogelijkheden: deze studie laat zien dat de levensvatbaarheid van participatieve projecten in gevaar komt indien de door participanten gewenste wederkerigheid niet (voldoende) wordt gerealiseerd.

Hoofdstuk 5 presenteert een analyse van participatieve inhoud. Bestaande inhoudsanalyses hebben zich voornamelijk gericht op het vergelijken van veelal 'hyperlokale' vormen van participatieve journalistiek enerzijds met professionele journalistiek anderzijds. Deze studies suggereerden dat hyperlokale vormen van journalistiek een breuk betekenen met de professioneel-journalistieke, objectieve en afstandelijke manier van verslagleggen. In dit hoofdstuk wordt op de eerste plaats onderzocht hoe de inhoud van vijf zeer verschillende voorbeelden van participatieve journalistiek, inclusief hyperlokale vormen maar ook voorbijgaand aan het hyperlokale niveau, zich manifesteren ten aanzien van twee kernbegrippen die traditioneel worden geassocieerd met journalistieke kwaliteit, te weten 'objectiviteit' en 'diversiteit'.

Gezien de sleutelpositie die het begrip professionele controle vervult in discussies over participatieve journalistiek, wordt in dit hoofdstuk voorts bestudeerd of en hoe deze manifestaties van objectiviteit en diversiteit samenhangen met de mate waarin professionele journalisten controle hebben over de participatieve inhoud die binnen de onderzochte projecten wordt gepubliceerd. De onderzochte projecten zijn zo geselecteerd dat zij een grote variëteit hebben wat betreft a. de mate van vrijheid die participanten hebben over de productie en publicatie van inhoud en b. de mate van controle die door professionele journalisten over het productie- en publicatieproces wordt uitgeoefend. Ook in dit hoofdstuk is de selectie van projecten gebaseerd op de bevindingen uit de interpretatieve repertoireanalyse van *Hoofdstuk 3*. Objectiviteit wordt geconceptualiseerd als 1). het vermijden van subjectief taalgebruik om zo weg te blijven van persoonlijke visies en waarden; en 2). het gebruik van externe bronnen. Diversiteit wordt geconceptualiseerd als de verscheidenheid ten aanzien van de onderwerpen die worden behandeld, de bronnen die worden gebruikt en de nieuwsriteria die ten grondslag liggen aan de nieuwsselectie.

De inhoudsstudie laat zien dat een notie van professionele controle inderdaad een bruikbaar concept is om verschillen tussen participatief-journalistieke omgevingen in hun opvattingen over objectiviteit en diversiteit te interpreteren. De bevindingen illustreren dat de stijl van verslaglegging subjectiever wordt naarmate professionele controle over de inhoud afneemt, en dat verscheidenheid in de onderwerpen die aan bod komen juist toeneemt. Diversiteit in brongebruik en nieuwscriteria neemt niet toe naarmate professionele controle afneemt, maar duidelijk is wel dat participanten andere keuzes maken in termen van brongebruik en nieuwscriteria als zij meer bewegingsruimte hebben: participanten beroepen zich vaker op de eigen ervaring en eigen waarneming en kiezen vaker voor nieuws op basis van ‘zachte’ nieuwscriteria. Deze resultaten laten zien dat, als participanten meer vrijheid hebben ten aanzien van het productie- en publicatieproces, zij minstens gedeeltelijk afstand nemen van conventioneel-journalistieke interpretaties van objectiviteit en diversiteit.

Wanneer de resultaten uit deze inhoudsanalyse worden gecombineerd met de bevindingen uit *Hoofdstuk 4*, wordt duidelijk dat participatieve journalistiek kan worden beschouwd als een gebied waarin ‘*boundary work*’ (Gieryn, 1983) plaatsvindt, hetgeen inhoudt dat het uitnodigt tot zowel herdefiniëren als herbevestigen van de grenzen van conventionele interpretaties van kwaliteitsjournalistiek. Herdefiniëren ligt besloten in de tendens tot een subjectievere manier van verslagleggen, het behandelen van ‘zachtere’ onderwerpen en het gebruiken van persoonlijke ervaring. *Hoofdstuk 4* heeft laten zien dat, wanneer participatie plaatsvindt in hyperlokale omgevingen die worden gekenmerkt door geringe redactionele controle, participanten de mogelijkheid tot publiceren kunnen gebruiken voor communicatieve doeleinden die meer te maken hebben met ‘marketing’ dan met ‘journalistiek’, en dat participanten zélf zulke activiteiten als ~~niet-journalistiek~~ bestempelen. Deze classificatie maakt ook duidelijk wat herbevestigd wordt: er ligt een intuïtief en breed gedeelde scheidslijn tussen wat telt als journalistiek en wat daaraan voorbij gaat, en bevestigt daarmee bestaande grenzen tussen journalistiek enerzijds en ‘marketing’, ‘adverteren’ en ‘PR’ anderzijds.

In *Hoofdstuk 6* worden de bevindingen van de opeenvolgende hoofdstukken samengevat en worden de implicaties voor vernieuwing in de journalistiek besproken. Er worden vier belangrijke conclusies getrokken. Ten eerste wordt gesteld dat wetenschappers, journalisten en participanten zich allen bezig hebben gehouden met het ondersteunen of promoten van publieksparticipatie, maar dat zij dat om verschillende redenen hebben gedaan, en ook dat zij verschillende rollen en rechten aan journalisten en participanten hebben toegekend. Dit leidt tot de conclusie dat participatieve journalistiek geen homogeen fenomeen is en dat wetenschappers, professionele journalisten en participanten allen zeer verschillende soorten participatieve journalistiek hebben geconstrueerd. Deze constructies zijn gebaseerd op verschillende (democratische) idealen die zich laten vertalen in uiteenlopende ideeën over wat de functie van journalistiek zou moeten zijn en verschillende ideeën over wat goede journalistiek is. Wat telt als goede, democratie ondersteunende journalistiek in de ene

constructie van participatieve journalistiek, kan in de andere constructie juist worden gezien als iets wat niet bijdraagt aan of zelfs schadelijk is voor democratie.

De tweede conclusie luidt dat er, zowel onder professionele journalisten als onder participanten, nog steeds een dominant *discours* bestaat waarin geldt dat ‘echte’ journalistiek de functie van kritische waakhond heeft. In dit type journalistiek geldt dat ‘echte’ journalisten vakmensen zijn die hun vaardigheden hebben opgedaan door onderwijs en ervaring bij erkende journalistieke nieuwsmedia. Zulke journalisten worden aangewezen als degenen die nieuws (kunnen) maken, omdat zij algemeen worden beschouwd als degenen die over de vaardigheden beschikken om te bepalen wat ‘echt’ nieuws is en daar vervolgens ook vorm aan te geven. Het bestaansrecht van participatieve journalistiek in deze constructie is het ondersteunen en versterken van professioneel journalistieke praktijken.

De derde conclusie luidt dat er, ondanks de ‘hardheid’ in de opvattingen over wat telt als journalistiek, ook poreuze plaatsen bestaan in de harde journalistieke constructie. Deze poreuze plaatsen hangen samen met het meer op de voorgrond plaatsen van ‘gewone’ mensen en het dagelijks leven in de journalistiek. De repertoireanalyse in *Hoofdstuk 3* illustreerde hoe nieuwsorganisaties, vooral op lokaal niveau, experimenteren met het positioneren van burgers als makers van nieuws. Waar het nationale en meer gevestigde nieuwsmedia betreft, blijken ‘gewone’ mensen vooral een rol te spelen als (ervaringsdeskundige) bronnen of als ooggetuigen, vooral in geval van schokkende nieuwsgebeurtenissen. Al met al betekent het naar voren schuiven van gewone mensen dus niet dat burgers en journalisten van plaats verwisselen, maar het illustreert wel dat burgers en hun dagelijks leven belangrijker zijn geworden in de conventionele journalistiek.

Poreuze plaatsen zijn er ook in relatie tot het type inhoud dat als journalistiek wordt gezien en ten aanzien van de functie van de journalistiek in maatschappelijk verband. Wanneer participanten (meer) vrijheid hebben over het journalistieke productie- en publicatieproces, neigen zij naar het creëren van inhoud die gekenmerkt wordt door een zekere emotie en persoonlijke betrokkenheid, en die te maken heeft met de privésfeer, meer dan naar het creëren van inhoud waarin rationaliteit en afstandelijkheid centraal staan en die betrekking heeft op de publieke ruimte en politiek (Costera Meijer, 2001). Dit betekent dat juist de politieke kern van de conventionele journalistiek wordt uitgedaagd in de journalistieke constructies van participanten. Het type inhoud dat participanten voortbrengen neigt meer naar een vorm van journalistiek die een bemiddelende rol vervult voor of binnen gemeenschappen, zoals Benedict Anderson (1983) het schetst. Journalistiek die zo’n gemeenschapsrol vervult, draait om het produceren van *“collectieve betekenissen”* (p. 192) en om het construeren van representatieve beelden van de eigen identiteit, die van de gemeenschap, en van de wereld. Het idee van journalisten als bouwers en bemiddelaars van gemeenschappen is volop omarmd door voorstanders van het zogenaamde ‘*community journalism*’ (gemeenschapsjournalistiek). Aangezien hedendaagse samenlevingen een steeds grotere culturele diversiteit kennen en de wereld steeds verder globaliseert, is het niet onwaarschijnlijk dat de behoefte toeneemt aan een type journalistiek dat begrip van, en

verbondenheid met, de vele fysieke en virtuele gemeenschappen in de wereld bevordert. Dit impliceert dat begrippen en werkwijzen die oorspronkelijk zijn ontwikkeld in de context van *community journalism* relevant worden voor journalistiek in bredere zin. Vooral de begrippen ‘aandachtig luisteren’ en ‘begrijpen’ –samen te vatten als een houding die is gericht op het zoeken van, luisteren naar, en interacteren met diverse en gemarginaliseerde stemmen en perspectieven– kunnen waardevol zijn voor journalistiek als gemeenschapskracht.

Ondanks dat er aanwijzingen zijn dat poreuze plaatsen in de richting van aandachtig luisteren en begrijpen bestaan, geldt tegelijkertijd ook dat deze zich nog niet hebben ontwikkeld tot dominante journalistieke waarden en praktijken – althans: niet op de manier waarop bijvoorbeeld het plegen van ‘hoor en wederhoor’ een centrale procedure is voor het realiseren van journalistieke objectiviteit. De vierde conclusie luidt dan ook dat de hardheid van de professionele kwaliteitslogica van de journalistiek en de hardheid van kwaliteitsjournalistiek als genre obstakels zijn die de verdere ontwikkeling van eerdergenoemde poreuze plaatsen belemmeren. Digitale technologieën kunnen het publiek dan wel in staat stellen te spreken, maar dat betekent niet dat zij automatisch bewerkstelligen dat mensen ook daadwerkelijk worden gehoord. Dat laatste vereist een serieuze journalistieke inspanning: een culturele heroriëntatie van conventionele journalistiek en de investering van tijd en geld. Dit alles is allerminst eenvoudig, gezien de financieel lastige tijden waarin de journalistiek zich bevindt.

De belangrijkste bevindingen van dit onderzoek samenvattend, kan tot slot worden geconcludeerd dat participatieve journalistiek geen radicale her-uitvinding van de journalistiek heeft voortgebracht. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op de vraag of, en zo ja, hoe poreuze plaatsen in de richting van ‘luisteren’ en ‘begrijpen’ zich verder kunnen ontwikkelen. Sociale media, die zich buiten de scope van deze dissertatie bevonden, zouden een geschikte vindplaats voor verder onderzoek kunnen zijn. Onderzoek heeft laten zien dat wederkerigheid een kernbegrip is in netwerken op sociale media. Recente studies suggereren bovendien dat processen van delen en aanbevelen invloed uitoefenen op de manier waarop nieuws wordt geselecteerd en gemaakt, en dat daarmee mogelijk nieuwe processen van luisteren en begrijpen worden uitgelokt. Hoe dan ook, zolang conventionele interpretaties van journalistiek dominant blijven is het aannemelijk dat vernieuwing in de journalistiek plaatsvindt in de vorm van tijdelijke, ondergeschikte en experimentele projecten binnen de grenzen van conventionele opvattingen over wie telt als journalist en wat telt als journalistiek.

